

Tanügyi Szemle.

A középiskolai oktatás az 1894—95. tanévben.

(A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett XXV. jelentése.)

Ez a millenáris Jelentés 1423 nagy nyolczadrétű lapon tárja fel a felső-, közép- és alsó oktatásnak 1894—95. tanévi állapotát. Óriási munkával és ernyedetlen szorgalommal összeállított adatok, feltárása az állapotoknak minden oldalról. Az áttekintést, összefoglalást mindenütt statistikai táblás kimutatások könnyítik meg s az oktatásügy rohamos fejlődését feltűntetik azok a termékeny összehasonlítások, a melyek az előző évek állapotát állítják szembe a maival.

Feltűnően kimagasló emléke az ezredik évnék, a mely igazán bőven termelte a közoktatás terén is az „emlék“-eket. Igazán méltó a tanulmányozásra s a tanárvilág figyelmét kétszeres érdekléssel kell, hogy felhívja és lekösse; általában mindenkiét, a ki hazánk kulturális haladásának ügyét szívében hordozza. Nemzeti öröm méltán hevítheti keblünket, midőn majdnem minden vonalon oly szembeszökő haladást észlelhetünk.

A következő sorok csak a középoktatás állapotát fogják ismertetni a Jelentés adatai alapján. Ez az, mi minket első sorban érdekel.

Nyolcz szakasz, mindenik számos fejezettel, tárja fel az állapotokat. I. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium. II. Az országos közoktatásügyi tanács. III. A felsőbb tanintézetekről. IV. A középiskolákról. V. Népoktatás. A) Népoktatásunk történeti fejlődése. B) A kisdedovács 1894—95. évi állapotáról. C) A népiskolai közoktatás. D) Szakirányú iskolák. E) A kir. tanfelügyelők működéséről. F) Az árva- és szeretetházakról. G) Az országos tanszermúzeumról. H) A magyarországi tanítóegyesületekről. I) A legfontosabb közművelődési egyesületekről. VI. Emberbaráti tanintézetek. VII. Művészet. VIII. Múzeumok és műemlékek.

A IV. szakaszt egy vázlatos, rövid történeti áttekintés vezeti be, a mely a középiskola múltját tárja fel. Következik az a két fontos törvényczikk, a melyek a középiskola fejlődését az utolsó évtizedekben oly rohamosá tették: az 1883. évi XXX. t.-cz. és az 1891. évi XXX. t.-cz.

Az 1883. évi középiskolai törvény által nyer a magyar állam érdeke először törvényes biztosítékokat. Ez biztosítja az állami felügyeletet az autonom felekezeti középiskolákban, ez teszi lehetővé az államsegélyt ezeknek az iskoláknak. A tanárképzést az állam kezébe teszi le s megszabja a követelményeket. E törvény alapján az ország 12 tankerületre osztatik. Ez határozza meg az iskolák jellegét, a mely az állami felügyelet határai szerint három osztályú: a „*minister rendelkezése*“, „*vezetése*“ és „*az állam felügyelete alatt álló*“ iskolák. E törvény alapján szerveztetnek a főigazgatóságok, megállapítatnak a tantervek, ismeretszerző kirándulások szerveztetnek, felkaroltatik a testi nevelés ügye, tanítani kezdik — de ma sem mindenütt — a kézügyességet; újra dolgoztatik a rendtartás, reormálatik a tandíj ügy. 8 új középiskola állíttatik fel, új szervezetet nyer 9, teljes középiskolává fejlődik 23, államivá lesz 9, a párhuzamos osztályok száma 46-ról 126-ra emelkedik, a 189 középiskolánál 110 építkezés történik.

Az *államsegélyre* nézve ime a Jelentés álláspontja: „Sajnos, hogy az államkormányának eddig nem volt módjában minden iskolának teljesen megadni azt a segélyt, melyet kértek és a melyet szükségelnek, de a ministeri jelentések sorozata bizonyítja, hogy az iskolák segélyezése évről-évre fokozódott s reményilem, nem sok idő múlva elérhetik majd azon összegeket, melyekkel akként szervezkehetnek, hogy az állami iskolákkal szemben épület, felszerelés, tanerők száma és fizetése tekintetében inferioritásban ne maradjanak“.

Az 1883. évi törvény szabályozta a tankönyvek megbírlását, engedélyezését, gondoskodott a szemléltető tanszereknek a hazában való készítéséről, a tanártestületek létszámáról és képzéséről. Új szabályzat készült a tanárok képzésére, külföldi utak, tanulmányi expedíciók rendeztetek, megalakultak az egyetemi seminariumok, létrejött az Eötvös-József-Collegium (1895.). „A legnagyobb jótétemény érte az autonóm, községi és alapítványi középiskolák tanárait az 1894. évi XXVII. t.-cz. megalkotásával, mely *nyugdíjukról* gondoskodik“. Felkaroltatott az internatusok, konviktusok, alumneumok, segélyegyesületek ügye. Újabban alakultak székelyudvarhelyi és dévai konviktusok. Ezek az 1883. évi XXX. t.-cz. áldásos következményei.

Az 1890. évi XXX. t.-cz. a gymnasium és reáliskolák egyesítése érdekében a görögöt fakultatívává teszi. A görögöt nem tanulók száma az első évben 26%-ot mutat, ma már 41%-ot.

Legújabb reformok, melyeket e hasábok olvasói is ismernek: a nők számára megnyílt az egyetem bölcsészeti és orvosi kara s gyógyszerészi tanfolyama.

Az énekoktatás képesített tanítók kezébe tétetett.

A gymnasiumi és reáliskolai tantervek a közoktatási tanács átdolgozása alatt vannak a görögnyelv helyett választható tanulmányok változtathatása végett, de különösen „azon szempontból, hogy középiskoláinkban a nemzeti elemek a lehető legnagyobb mértékben érvényesüljenek“. A közoktatási tanács szervezete is változott, a mennyiben most a tankönyvek bírálatánál a testületi véleményezés helyett a személyes felelősség elve domborodik ki. Megemlékezik a jelentés azon rendeletről is, a mely az iskolákat történetük megírására szólította fel s örömmel constatálja, hogy iskoláink „nagy buzgalommal feleltek meg a felhívásnak;“ megemlékezik továbbá az iskolák ezredévi ünnepélyeiről, az országos tornaversenyről.

Az oktatásügy emelkedésének jelzésére álljon itt egy néhány adat:

	1883-ban.	1895-ben.
Középiskolák száma	178	189
Párhuzamos osztályok száma . .	46	126
Tanuló ifjak száma	40711	52979
Tanárok száma	1604	2167
Képesített tanárok száma	1113	1896
Helyiségek száma	2758	5699
Tornacsarnokok száma	87	161
Iskolák jövedelme és kiadása . .	3465947	6540877

Érdekes és kevésbé kielégítő az, a mit a középiskolák területi elhelyezéséről olvasunk. Ebből meglátjuk, hogy a középiskolák némely helyeken feleslegesen halmozva vannak s létezésüket a történeti fejlődésen kívül semmi sem magyarázza, nem indokolja. Ez magában nem volna baj; de másfelől sajnosan érezzük több helyen a középiskola hiányát, a hol az valóban közszükségletet elégítene ki, s a hol az egyes vidékek számára valóban közművelődési központot teremtene. Azok az általánosabb szempontok, a melyek egy iskola területi elhelyezésénél irányadók lehetnek, a lakosok száma, megyeszékhelyek, törvényhatósági joggal felruházott városok stb.

A 63 megyeszékhely közül 50-nek van középiskolája, 13-nak nincs. A Jelentés a 20000 lakossal bíró várost tekinti olyannak, a

melytől megvárható, hogy legyen középiskolája. Ilyen van hazánkban 44 s ezek közül 3-nak nincs középiskolája (Csongrád, Ujpest, Czegléd), 4-nek az iskolája nem teljes; a 41 hely közül 17-ben van polgári iskola a középiskola mellett, ellenben 24 helyen nincs. Egyes városokban még nincs elég középiskola. Ilyenek Budapest, hol az iskolák szerfelett zsúfoltak, Temesvár (40000 lakos), Arad (42000), Szabadka (68000), Szeged (86000). 5000—10000-ig terjedő lakosságú helyek közül 154-nek sem közép-, sem polgári iskolája nincs, 10—15000 lakossal rendelkező helyek közül 27-nek van, 22-nek nincs sem polgári, sem középiskolája; 15—20000 lakossal bíró városok közül 12-nek van, ellenben Török-Szent Miklósnak nincs sem polgári, sem középiskolája. Az iskolák halmazódását látjuk a következő, 20000-nél kevesebb lakossal bíró városokban: Rozsnyó (1 kath., 1 ág. ev. főgymn.), Besztercebánya (1 kir. főgymn., 1 ág. ev. algymn.), Eperjes (1 kir., 1 ág. ev. főgymn.), Mármaros-Sziget (1 ev. ref. főgymn., 1 kath. gymn.), Maros-Vásárhely (1 ev. ref. főgymn., 1 kath. gymn.), Pápa (1 ev. ref. főgymn., 1 kath. gymn.), Selmezbánya (1 ág. ev. főgymn., 1 kath. gymn.) és Székely-Udvarhely (1 kath., 1 ev. ref. főgymn., 1 áll. főreálisk.).

Tanítási nyelv a magyar volt 142-ben; a magyar mellett az I. osztályban a németet is használták 11-ben, a németet és tótot az I. osztályban 12-ben, a szerbet és németet 1-ben, a németet és román 2-ben. Olasz volt a tannyelv a fiumei áll. főgymnasiumban, román 4-ben, román és magyar 1-ben, román mellett magyar és német 1-ben, német 7-ben, német és magyar 4-ben, szerb és magyar 1-ben. Tehát magyar volt a tannyelv 89·8%, 168, más tannyelv 10·2%, 19 középiskolában. Ma van 7 német tannyelvű iskola, az 50-es években volt 24.

A II. fejezet a *középiskolai tanulókról*. A gymnasiumi tanulók száma 1868—1874 években fokozatosan süllyedt, a reáliskolai tanulók száma ennek megfelelőleg emelkedett. A Jelentés így magyarázza e hullámozást: „A 70-es évek elején a reáliskolák felé irányuló erős áramlás oka főleg a mindenütt jelentkező nagy vállalkozási kedvben keresendő. Azonban az 1873. évi gazdasági válság rohamosan éreztette hatását. A mily gyorsan teltek meg a reáliskolák, oly hirtelen üresedtek meg. Egy más ok az lehet, hogy éppen 1875-ben alakultak át a régi 6 osztályú reáliskolák 8 osztályúakká, melyekben a modern nyelvek és irodalmak jelentékeny helyet foglalnak el. Azonban, bár munkában annyit követelt a reáliskola, mint a gymnasium, de az egyetem nem nyílt meg a reáliskolai tanuló előtt. Az 1833. évi közép-

iskolai törvény után megint elárasztják a reáliskolát, 1887-ben szerveztetik a reáliskolai latinnyelvi oktatás s ennek része lehet a tanulók létszámának emelkedésében. 1890-ig gyengül a gymnasiumok látogatottsága, de ekkor hirtelen változás áll be s a gymnasiumi tanulók száma folyton emelkedik. Ennek megint a görög facultatívva tétele lehet oka. A gymnasiumi és reáliskolai tanulók száma úgy viszonylik egymáshoz, mint 1000 a 221-hez.

A *kimaradt* tanulók statistikája kedvezőtlen képet nyújt: 1000 tanuló közül kimarad 68. Tekintve azt, hogy a kimaradások száma az I. osztálynál a legnagyobb, okát abban találhatjuk, hogy a tanulók a népiskola 4. osztályú bizonyítványával *felvételi vizsga nélkül* vétetnek fel a középiskolába.

A *tanulók számát a lakossághoz arányítva* 100000 lakosra (a 319. lapon 10000 hibásan áll 100000 helyett) 321 tanuló, Ausztriában 307, Bajorországban 600, Olaszországban 334, Poroszországban 380, Szász királyságban 395.

A *tandíj fizetésre* vonatkozó adatokból feltűnő pl., hogy míg Ausztriában 45%-et tesz a tandíjmentesek száma, addig nálunk csak 13–14%-et. Reánk nézve szomorúan érdekes, hogy míg az egész tandíjfizetők %-je iskoláinknál nagyjában megegyezik a más jellegű iskolák adataival, addig az egészen mentesek %-je nálunk és a görögkeleti iskoláknál a legnagyobb. Kétségen kívül a szegénység okán!

A tandíj a különböző iskoláknál nagyon különböző: 1 frt 50 krtól 60 frtig váltakozik. A jelentés szerint legkevesebb iskoláinknál. Ez az adat azonban téves; a tandíj nálunk nem 1 frt 50, hanem 5 frt. A Jelentés jogosan emeli ki: "a szedett tandíjak sok helyen épenséggel nem felelnek meg azon fokozódó kívánságoknak, melyeket e korban iskoláinknak ki kell elégíteniök".

Az *internátusok, konviktusok, alumneumokról* szólva, történeti fejlődésük vázlatát nyújtja a Jelentés. Ez az intézmény ősrégi minálunk. Nagy terjedelmű vidékeken, továbbá olyanokon, hol a magyarság kisebbségben van, kívánatos internátusok felállítása. Itt a munkát meglehetne kezdeni az ösztöndíjak intézményének átalakításával, mennyiben t. i. az ösztöndíjak jogi természete megengedi, hogy szegény szorsú jó tanulók teljes ellátására fordíttassanak. A konviktusi ellátás díja igen különböző: a Ferencz József nevelő intézetben 800 frt, az erdélyi r. kath. intézeteknél 60–80—100 frt.

A *nyanyelv* tekintetében magyarnyelvű volt 1885-ben 70.8%, 1895-ben 74.5%; tehát lassú, fokozatos emelkedés állapítható itt is meg. A német anyanyelvűek %-je hanyatlott, a románoké állandó.

Legerősebben látogatják az iskolát a magyar anyanyelvűek, legkevésbé a ruthének; a reáliskolát aránylag legerősebben a németek. Magyarúl nem tudó tanuló volt 935, azaz 2.19%. Nagyon kedvező az arány, de az adatok talán túlságosan elnézően vannak összeállítva.

Vallás szerint 100000 r. kath. közül középiskolába járt 298, gör. kath. 136, gör. kel. 180, ág. ev. 426, ev. ref. 316, unitár. 608, izrael. 1497. Tehát az arány csak az izraelitáknál kedvezőbb, mint nálunk.

A tanulók szüleinek társadalmi állásánál a számok az általános tapasztalatot erősítik meg, azt t. i., hogy egyes társadalmi osztályok inkább a reáliskola, mások a gymnasium felé hajolnak. Pl. a kereskedésnél, iparnál alkalmazottak fiai, nagyiparosok, nagy- és kiskereskedők, magántisztviselők, katonák inkább vonzódnak a reáliskolához, mint a gymnasiumhoz; míg a nagybirtokosok, még inkább (eléggé feltűnő!) a kisbirtokosok, köztisztviselők és más értelmiségiek inkább szeretik a gymnasiumot. „Kétséget sem szenved mondja a Jelentés, — hogy ezek a tények, melyeket a számadatok ilyen egyszerűen bizonyítanak, teljesen megfelelnek a valóságnak és az említett társadalmi csoportoknak általánosan ismert felfogásából erednek“.

A magaviseletről közölt adatok után ez az összegezés lep meg: „Megint azzal az ismeretes jelenséggel találkozunk, hogy a gymnasiumi tanulók között aránylag több a jó magaviseletű, mint a reáliskolaiak között; a mi összefügg azzal, hogy a gymnasiumokban más társadalmi osztályok lépnek fel erősebben, mint a reáliskolákban (354 l.)“.

A tanulók előmenetelét illetőleg feltűnőbb adatok a következők: a jeles tanulók számának apadása 12 év alatt 8.2%-ról 6.3%-re; a véglegesen bukottak számának apadása 1887—88 óta 8.4%-ról 6.4%-re. Az egy tárgyból bukottak száma emelkedett; a jó tanulók s a két tárgyból bukottaké meglehetősen állandó.

E változások okát a Jelentés abban látja, hogy az 1883. évi XXX. t. cz. óta komolyabban és szigorúbban itélik meg a tanulókat, továbbá, hogy némely iskolákban a gyengébb tehetségűeket nem vonják be kellőleg a közös munkába; másfelől meg sok iskolában az osztályok túlszűfolttsága sem engedi meg az egyesekkel való behatóbb foglalkozást. Erre mutat már az is, hogy a bukások maximuma az I. osztályra esik, mert ez rendszeren a legnépesebb; másik ok a kimaradásoknál említett, t. i. a tanulóknak a népiskola 4. osztályából való felvétele vizsgálatlanul. Átlagon felül áll a bukottak száma a III. és V. osztályban is. Amott a latin syntaxis és a németnyelv okozhatják a csökkenést; itt a görög s még nagyobb mértékben az, hogy

a csonka iskolákból torlódik össze a tanuló ifjúság az V. osztályba. Az iskolaváltoztatás már magában is rossz hatással van az előmenetelre. Említésre méltó, hogy a VIII. osztályban megbukottak száma feltűnően kevés.

Rendkívüli tárgyak tanítottak: latin (reáliskolákban), rumén, tót, szerb, horvát, ruthén, angol, örmény, francia, rajz, gyorsírás, ének, zene, egészségtan; összesen 11 nyelv és 5 rendkívüli tárgy. Angolt tanítottak 4 helyen: pozsonyi kir. főgymn., nagyenyedi ev. ref. főgymn., budapesti V. ker. áll. főreáliskolában és nálunk.

A III. fejezet az *érettségi vizsgálatról* szól. Említésre méltó itt, hogy a gymnasiumban évről évre többen buknak meg az érettségien, mint a reáliskolában. Az itt olvasható, ellenmondó adatok is a mellett szólnak, hogy az érettségi a mai szervezetével s a vizsgálás mai módjával nem felel meg céljának. A bukottak arányszámának változásában semmi törvényszerűséget nem találhatni. „Vannak iskolák, a melyekben egyik évben alig bukik meg valaki, ellenben a másik esztendőben igen sokan buknak meg.“ Ennek oka az lehet, hogy a vizsgáló bizottság évről-évre változik, mondja a Jelentés; továbbá az is, hogy a bizottságok igen enyhén ítélik meg a vizsgálatot tevő ifjak képességeit. „Különösen enyhén ítéli meg a bizottság az írásbeli dolgozatokat, ami kitűnik abból, hogy az idén is nem kevesebb, mint 78 középiskolában, tehát a középiskolák 63%-jében és pedig a gymnasiumok 61%-jében és a reáliskolák 74%-jében egyetlen egy tanuló sem bukott meg az írásbeli vizsgálaton. Sajnos, nem tehető fel, hogy ez a rendkívül fényesnek látszó számbeli eredmény teljesen megfelelne a középiskolai tanításban elért tanulmányi eredménynek“. A Jelentésnek ezen sorai teljesen igazak s csak indokolják az olyan törekvések jogosultságát, a melyek az érettségien változtatni akarnak.

A IV. fejezet a *tanárok számát, képesítési viszonyait és fizetését* tárgyalja. A tanárok száma 1887-ben volt 2424, 1895-ben 3349; gyarapodás 925, azaz 38%. 1885-ben a rendes és helyettes tanárok száma volt 1929, ma 2167; gyarapodás 238, azaz 12.4%. A tanárok száma a törvényben megszabott minimumot mindenütt meghaladja, csupán az ev. ref. egyház főhatósága alatt álló iskoláknál mutatkozik hiány, a mely — a mint jelezve van — veszedelmessé is válhatik. De az egyes iskolákat tekintve, olyan van 30, hol a rendes tanárok száma a törvényes minimumot nem éri el.

A *képesítési viszonyokat* tekintve, okleveles rendes és helyettes tanár van 1480, tehát 687 tanár ma is oklevél nélkül működik.

Vajjon nem szolgált-e elég tanúságot ez a tény a mellett, hogy a tanári fizetés csekélysége miatt küzdenek a középiskolák a tanárhiánnyal? Igen vérmesnek találjuk tehát e reményt: „A tanárképzés terén újabban életbeléptetett intézmény még inkább fokozni fogja a tanári pályára lépők és különösen a jeles középiskolai tanárok számát annyira, hogyha most egyes szakokban itt-ott mutatkozik is hiány, vagy legalább nincs meg az a szükséges felesleg, mely a legalkalmasabbaknak egyes fontosabb posztókra való kiválasztását lehetővé tenné, rövid idő múlva a rendelkezésre álló tanárok száma bizonynyal elég lesz nemcsak a középiskoláknál beálló hiányok fedezésére, hanem magának a középiskolai oktatásügynek fokozatos fejlődésére is (380 l.)“.

A *tanári fizetés* kérdésében nincs egyöntetűség. Az állam vezetése és az autonom felekezetek főhatósága alatt álló iskolák tanárainak fizetése ellátás (!), vagy 700—2000 frt között ingadozik. De a haladást itt is méltányos elismerni. „A felekezeti középiskolák tanári fizetéseinek emelkedése a legörvendetesebb jelenség a középiskolai oktatásügy fejlődésében“. Ebben része van az iskolafenntartó hatóságoknak, de igen nagy része a közoktatási kormánynak is, „mely az állami segélyezések alkalmával soha sem mulasztja el a tanári fizetés emelésének szerződészerű kikötését. De kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy bár a múlttal összehasonlítva igen rohamosan haladtunk előre az utolsó évek alatt, a múlt idők mulasztásait teljesen nem pótoltuk és a tanári fizetések tekintetében még igen sok a tennivaló!“ Az autonom felekezetekre nézve, melyeknek tanárai szegényesen vannak fizetve, különösen érdekes a miniszternek e kijelentése: „A középiskolai tanárok fizetésében hosszú időn át nagy eltérések az ország középiskolái között fenn nem állhatnak, mert az egyikből a másikba való átmenetel, a melyet az új nyugdíjtörvény még inkább megkönnyített, fokozatosan mind jobban megszünteti a nagy eltéréseket és az egész vonalon nivelláló hatást gyakorol“. Maga a miniszter sincs megelégedve az állami tanároknak a miéinknél sokkal kedvezőbb fizetési viszonyaival s reményt nyújt a javulásra: „Ez a néhány adat is bizonyítja azt, hogy a mostani állapotot nem tekinthetjük véglegesnek, hanem fokozatos javítására kell törekednünk“. Mennyivel jogosultabbak lennének e szavak a legtöbb autonom felekezeti iskola tanárainak fizetésére!

A *középiskolák helyiségeiről és felszereléséről* az V. fejezet nyújt adatokat. 4 középiskola bérházban volt elhelyezve, daczára, hogy az utolsó 10 év alatt 106 új építkezés történt 7 milliónál nagyobb

költséggel. Az összes helyiségek száma a múlt évben volt 5423, az idén 5699. Nagy arányú a haladás a rajz- és tornatermek számának növekedésében; amazok száma 162 ről 232-re, 45%-tel emelkedett, ezeké megkétszereződött.

A *tanszerek* közül a természettudományiak gyarapodása 1883 óta 480.042, 53%, a földrajzi és történelmi tanszereké 142.341, 80%, a rajztanítás eszközeinek gyarapodása 100.507, 100%, a testgyakorlásé 21.958, 175%. A szemléltető oktatás terén ez a haladás rendkívül nagynak mondható. 1883-ban még egyetlen iskolában sem volt történelmi, régiségi és művészeti gyűjtemény, ma már 145 iskola rendelkezik kisebb-nagyobb ilyen gyűjteménnyel. Hogy pedig a testi nevelés ügye mily általános lendületet vett, azt a testgyakorlati tanszerek óriási gyarapodása fényesen bizonyítja.

Ilyen nagy arányú a gyarapodás a *tanári és ifjusági könyvtárak* állományában is.

A Jelentés középiskolai részének a VI. utolsó fejezete megismerteti a középiskolák *fenntartási költségeivel*. A középiskolák összes vagyona 29.874,489 frt; az unitárius egyház főhatósága alatt álló iskoláké 307,255 frt. 1889-ben volt 24.70 millió, emelkedés 20.9%. Ebbe nincsenek beleszámítva az iskoláktól független ösztöndíjalapok, tanulmányi alapok stb. A középiskolák bruttó jövedelme volt 6.255,212 frt, netto bevétele 5.600,335 frt. 1882-ben volt 3.370,595, emelkedés 94%. Az állampénztárból eredő összeg 1882-ben volt 569,382 frt, 1895-ben 1.381,716 frt, emelkedés 143%. Az unitárius egyház főhatósága alatt álló iskolák bevétele 1886-ban volt 28,293 frt, 1895-ben 44,717 frt, 10 évi gyarapodás 16,424 frt, 58%.

Itt következnek a nagy gonddal összeállított táblás *statistikai kimutatások*. Ezekből a *tanulók számát* illetőleg megtudjuk, hogy legnépesebb főgymnasium volt a budapesti VII. ker. áll. 1051, szegedi 789, debreczeni 776, legnéptelenebb a páncsovai 166 tanulóval. A főreáliskolák közül leglátogatottabb a budapesti V. ker. áll. 792, VIII. ker. községi 600, IV. ker. községi 575, vidékiek közül a pécsi 457, pozsonyi 453, legnéptelenebb a székelyudvarhelyi 120 tanulóval. Következnek a tanulók vallásáról, anyanyelvéről, nyelvismeretéről, szülőik polgári állásáról, életkoráról, illetőségi helyéről, segélyezéséről, egészségi állapotáról, magaviseletéről, fegyelmi eseteiről, a rendkívüli tárgyakról, előmenetelről beszámoló kimutatások; azután az érettségi vizsgálat eredményéről, a tanárok képesítési viszonyairól, iskolahelyiségekről, tanszerekről, könyvtárakról, az intézetek vagyonáról és jövedelméről, személyi és dologi kiadásokról, ösztöndíjakról, segélyekről

számolnak be a kimutatások. Leggazdagabb a nagyenyedi főgymn. 1.350,540, debreczeni ev. ref. főgymn. 914,207, sárospataki ev. ref. főgymn. 855,000, aradi 786,360, kolozsvári ev. ref. 589,092, kézmárki lyceum 541,795 és csíksomlyói 524,524 frt. vagyonával.

Az áttekinthetést kissé megnehezíti az iskolák jellege s a tanterületek szerinti csoportosítás. A letűsoros felsorolás, bár nem lenne elég methodikus, de e czélt sikeresebben szolgálná.

Ime a Jelentés IV. szakaszának, a középiskolai résznek ezek a feltűnőbb adatai. Mindenesetre oly erős alapok, a melyekre a jövő ezer év bátran építhet s tovább viheti azt a nagy munkát, a mely czéljának fenséges távolságánál fogva lényegében befejezhetetlen.

G. K.

Angliai levél.

Oxford, 1896 nov.

(A Rómával való egyesülés teljes meggyűlölése. Dr. Benson a volt canterbury-i érsek és dr. Temple az új érsek.)

Szerkesztő Úr!

A vallásos érzés páratlan megújulása Angliában, mely a közel-múlt évtizedek alatt mondhatni egy új reformationnak tette le alapját, napjainkban mind határozottabb szint kezd öltetni. Ez új mozgalom kiváló termékekkel gazdagítja különösen a tudományos theologia irodalmát, mely Németországban és Hollandián kívül e hazában számlálja legkiválóbb képviselőit. E vallásos érzés és gondolkodás éberségét igazolja az a tény is, hogy itt a mai időben nem kevesebb, mint 293 szervezett hitfelekezet működik és habár e nagy szám egynehány képviselőjének ajakáról gyakran kihallatszik a vatikáni zsinat anathemás kanonjainak visszhangja, különösen a bibliai kritika ellen, a nagy többség mégis elismeri, hogy jó dolog, sőt szükséges a vallásos nézeteket is tudományos alapra fektetni.

De míg a szellemi, vagyis metaphysikai téren érezhető bizonyos fejlődésnek a jele, a gyakorlati életben mindinkább előtűnik a tulságos ritualizmusba való visszahajlás. E tekintetben az anglikán, mint legnépesebb és állami egyház viszi a főszerepet, de hatása né-mely non-conformista gyülekezeten is meglátszik.

Ismeretes, hogy az anglikán-egyházban tulajdonképpen két testület létezik, az u. n. „felsőbb és alsóbb egyház“ (Higher and Lower Church), melyek közül az első az utóbbi években feltűnően tulsulyra emelkedett. Ma még nem tudható, hogy az üres külsőségek mértéken felüli hajhászása öntudatos erők közreműködésével történt-e, vagy pedig lassanként önmagából fejlett ki; de kétségtelen tény az, hogy e mozgalom által elért nagy siker készítette elő egy részben az útát egy régen huzódó kérdés eldöntésének megkísértésére, t. i. az anglikán-egyháznak Rómával való egyesülésére. Hogy e kérdésben mindkét részről nagy érdeklődés nyilvánult, fölösleges bővebben fejtegetni; de hogy mindkét részről előre tudhatták az eredményt, vagyis inkább